

поширює її в ширше середовище. Травма передається через сімейні зв'язки дітям, нащадкам, і таким чином відбувається трансгенераційна передача.

Також є процеси, що охоплюють всю соціальну групу. Травматизація починається з інформаційного зараження, яке є першим чинником колективної травматизації. Воно тим сильніше, чим більш значуща, сенсаційна, «вірусна» інформація. Негативна інформація поширюється набагато швидше, ніж позитивна. Потім відбувається вторинна травматизація, тобто страждають люди, які не потрапили безпосередньо під травмівний удар, але вони травмуються травмою інших. Це сприяє поширенню травматизації в просторі. Нарешті, заволодіваючи інформаційним простором, травмівна інформація закріплюється певним чином в груповій свідомості та груповому несвідомому, стає провідною темою в різноманітних формах: медіа, мистецтво тощо. Таким чином травма закріплюється в колективній пам'яті, передається нащадкам.

Це можна проілюструвати такою схемою (див. рисунок). Перше коло (перша суцільна лінія) – безпосередньо травмовані, носії первинної травми. Друге коло (друга суцільна лінія) – жертви вторинної травматизації, яка поширюється на все суспільство.

*Губеладзе Ірина Гурамівна,
доктор психологічних наук, старший дослідник,
завідувач лабораторії психології мас і спільнот
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-8023-6408>*

Спільнотна ідентичність під впливом війни: джерело конфліктів чи умова консолідації

Повномасштабне воєнне вторгнення російських військ на територію України детермінує зміни в широкому спектрі життя як особи, так і спільноти. Зокрема, ідеться не лише про загальний напрям розвитку держави, а й про підвищення можливостей внутрішньоукраїнського порозуміння, посилення спроможності громад (територіальних спільнот) і активності громадян, покращення економічного стану, поліпшення життя та підвищення психологічного благополуччя громадян, консолідацію суспільства та посилення національної безпеки країни. Наразі українське суспільство демонструє доволі високий рівень консолідації, зумовлений потребою сильного протистояння спільному ворогу. Проте постає низка загроз, пов'язаних з можливими тенденціями дезінтеграції, посилення конфліктів і конфронтації, які особливо виразно можуть проявитися після закінчення гарячої фази війни. Це може

привести до поділяння на «своїх» і «чужих» усередині самих громад, ототожнення в уявленнях громадян децентралізації з сепаратизмом, а відтак послаблення країни перед агресивним, чітко централізованим ворогом та знизити можливості відновлення і відбудови країни у післявоєнний період. У строкатості ідентичностей, що властива українському суспільству, криються потенційні загрози національній безпеці країни, а в умовах, що складаються внаслідок повномасштабного воєнного вторгнення, такі загрози можуть посилюватися. Нові для громадян процеси, що виникли чи яскраво проявилися в умовах повномасштабного воєнного вторгнення, посилили їхню дезорієнтацію в соціальному, політичному і громадянському просторі. Це викликає посилену потребу ідентифікації та переконструювання власної ідентичності як представника певних спільнот, які видаються особі більш близькими, зрозумілими, очевидними, і задовольняють потребу самовизначення.

Ідентичність реагує на політичні і соціальні зміни в країні і в світі. Кожен раз зі зміною суспільної ситуації, відповідно до теорії символічного інтеракціонізму, теорії ролей, соціальної категоризації, проявляються, увиразнюються ті спільнотні ідентичності, які є найбільш відповідними поточній ситуації (Sasse & Lackner, 2019). Оскільки особи, як носії певних ідентичностей, наділені символічною владою, вони можуть звертатися до «ідентичності» як засобу групової мобілізації для досягнення спільних цілей (Іванов, 2012, с.19). У ситуації гострої соціальної нестабільності саме спільноти відіграють вирішальну роль щодо самозбереження особи чи групи, з якою вона себе ідентифікує. Як зазначає І. Іванов (2012), це багато в чому пояснює поширення сепаратизму, фундаменталізму, етноцентризму, тобто симптомів соціально-політичної дезорганізації.

Умови повномасштабного воєнного вторгнення і загалом міждержавне воєнно-політичне протистояння зумовлюють переконструювання, особливий спосіб та унікальні конфігурації взаємодії спільнотних ідентичностей, зокрема територіальної: локальної, регіональної, національної, наднаціональної (глобальної); мовно-культурної, політико-ідеологічної, етнічної, громадянської, релігійної тощо. Взаємодія між цими ідентичностями відбувається у такий спосіб, що більш домінантними, проявленими, актуалізованими стають одні, і вони у свою чергу можуть подавляти інші, вступати з ними в конкурентну взаємодію, чи, навпаки, підсвічувати, увиразнювати інші, чи принаймні гармонійно співіснувати.

Зовнішня воєнна агресія актуалізовує національну, етнічну і/або громадянську ідентичність. Ця належність стає суб'єктивно значущою і яскраво проявленою. Підвищення рівня залучення до прийняття фінансово-майнових рішень, самоінвестування власних ресурсів, у тому числі фінансово-майнових, у розвиток громади і країни, бажання/готовність розширювати

знання, контролювати процес і брати відповідальність підвищує відчуття локальної та національної ідентичності, відчуття залученості, ефективності та почуття власності щодо своєї громади і країни.

Зростає рівень громадянської активності і залученості як на рівні громади, так і на загальнонаціональному рівні, у тому числі у фінансово-майновому залученні, готовності вкладати додаткові ресурси в розвиток чи відновлення громади і країни.

В умовах міждержавного воєнно-політичного протистояння є тенденції до консолідації суспільства через актуалізацію певних спільнотних ідентичностей. Таке об'єднання можливе навколо спільного чітко означеного ворога, спільної проблеми, бід, спільного майбутнього, спільного лідера, спільної території тощо. Водночас ми спостерігаємо загрози посилення конфронтації всередині українського суспільства. Оскільки сильна, актуалізована спільнотна ідентичність одночасно підвищує рівень внутрішньогрупового фаворитизму та зовнішньогрупового протистояння. Тобто простежується дуже чіткий, а часто й агресивний прояв поділу на «своїх» і «чужих». Це робить українське суспільство дещо вразливим і чутливим до дій ворожої пропаганди.

Актуалізація спільнотних ідентичностей в умовах війни може мати певні позитивні соціально-психологічні наслідки, зокрема розвиток людського потенціалу регіону і країни, консолідація українського суспільства, розвиток суб'єктності громади, зменшення психосоціального стресу та зниження ризику асоціальної поведінки (Кравчук, 2022).

Аналіз ризиків дезінтеграції українського суспільства і пошук шляхів порозуміння мають спиратися на розуміння основних точок соціальної напруженості і загроз безпеці всередині українського суспільства. Зокрема мова йде про посилення протистояння на основі мовно-культурного питання, загострення непорозумінь між тими, хто захищав/захищає країну в лавах ЗСУ і тих, хто залишився в тилу. Простежується доволі яскраво конфліктність між біженцями за кордоном і тими, хто з тих чи інших причин залишився на території України. Відчувається напруга між місцевим населенням приймаючих громад і внутрішньо-переміщеними особами, як на ґрунті мовно-культурної різноманітності, так і на ґрунті різності досвіду в умовах війни.

Загалом все більш поширеним як серед дорослих, так і серед дітей є порівняння і оцінка досвіду проживання війни: чия травма є більш значущою, чиї переживання важливіші, хто і як має право реагувати на ті чи ті травматичні події тощо. При цьому простежується як знецінення власного досвіду, так і протилежна тенденція – знецінення досвіду інших.

Така конфліктність може простежуватися не лише на індивідуальному, але й груповому рівні. Наприклад, між регіонами, які найбільше постраждали внаслідок війни, і відносно безпечними і спокійними регіонами, між Києвом, як більш захищеним, і іншими регіонами.

Протиріччя також простежуються між загальнонаціональними та локально-регіональними тенденціями, прагнення до повноцінної реалізації принципів децентралізації та необхідності чіткої підпорядкованості центральним органам влади в умовах війни, що має посилювати спроможність і загальну стійкість держави.

Знову і знову виникають суперечки і політичному просторі на ґрунті довіри/недовіри до діючої влади, підтримка їхніх рішень чи звинувачення в помилковості, недоцільності і корупції.

Загалом потужним викликом для українського суспільства є неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав і розвиток громади і суспільства, неналагоджена комунікація між органами місцевої влади, членами громади і бізнесом, що сприяє посиленню у громадах соціальної напруги (непрозорість комунікації, корупція, патерналізм тощо). Загострює ситуацію неузгодженість політики місцевих органів влади з реальними потребами громади і її мешканців та нерозвиненість у територіальній громаді практик соціальних ініціатив і невикористання ресурсного потенціалу сектору надання соціальних послуг.

Отже, необхідним є постійний моніторинг стану напруженості чи консолідації як всередині громади, так і на рівні суспільства. Важливим є підвищення соціально-психологічної компетентності лідерів громад і представників органів державної влади щодо ефективної комунікації всередині громади і загалом з громадянами щодо врахування їхніх нагальних потреб, коректного пояснення пріоритетів держави, тих чи тих прийнятих рішень. Важливим є посилення психологічної просвіти населення, зокрема і щодо питань потенційних і реальних суспільних конфліктів і можливих загроз, а також коректних способів вирішення таких напружених ситуацій, що сприятиме об'єднанню українців і посиленню консолідації суспільства.

Література

Іванов, І. (2012). Теоретико-методологічний концепт взаємодії ідентичностей. *Політичний менеджмент*, 1-2, 18-27. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2012_1-2_5

Kravchuk, S., Khalanskyi, V. (2022). Forgiveness as a predictor of mental health in citizens living in the military conflict zone. *Journal of Education Culture and Society*. 2022. 13 (1). 67–76. URL: <https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/1411>

Sasse, G., Lackner, A. (2019). War and state-making in Ukraine: forging a civic identity from below? *Ideology and Politics*. 1 (12).75-98